

e-ISSN 3060-5059

DOI: 10.67227

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNAL

Scientific and Innovative Research in
Social and Humanitarian Studies

Vol. 3 • Issue 10

2026

Founded in 2024

publishscience.uz

publish_science_journal@mail.ru

PEER REVIEWED • OPEN ACCESS

FRANSUZ TILIDAGI TANA HOLATI VA HARAKATINI IFODALOVCHI FRAZEOLOGIZMLARNING SEMANTIK-KOGNITIV TAHLILI

Doliyeva Laylo Buriboyevna

Samarqand davlat chet tillari instituti, dotsent (PhD).

e-mail: ldoliyeva@mail.ru ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8588-2123>

Annotatsiya.

Maqolada fransuz tilidagi tana holati va harakatini ifodalovchi frazeologizmlar noverbal semiotika taksonomiyasi asosida tahlil qilingan. Frazeologik birliklar somatik komponentiga ko'ra to'rtta semantik zonaga, pragmatik-semantik yaqinligiga ko'ra esa oltita mikromaydonga ajratilgan. Oyoq-tizza va bosh-yuz zonalarining ustunligi hamda bitta komponent doirasida qarama-qarshi ma'nolarning mavjudligi aniqlangan.

Kalit so'zlar: kinesika, tana holati, tana harakati, somatik frazeologizm, noverbal semiotika, fransuz tili, kognitiv semantika, proksemika.

СЕМАНТИКО-КОГНИТИВНЫЙ АНАЛИЗ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ, ВЫРАЖАЮЩИХ ПОЗУ И ДВИЖЕНИЯ ТЕЛА ВО ФРАНЦУЗСКОМ ЯЗЫКЕ

Долиева Лайло Бурибоевна

Самаркандский государственный институт иностранных языков, доцент, (PhD).

Аннотация.

В статье анализируются французские фразеологизмы, обозначающие положение тела и телодвижения, на основе таксономии невербальной семиотики. Фразеологические единицы классифицированы по соматическому компоненту на четыре семантические зоны, а по прагматико-семантической близости — на шесть микрополей. Выявлено преобладание зон «нога — колено» и «голова — лицо», а также наличие противоположных значений в пределах одного соматического компонента.

Ключевые слова: кинесика, положение тела, телодвижение, соматический фразеологизм, невербальная семиотика, французский язык, когнитивная семантика, проксемика.

SEMANTIC-COGNITIVE ANALYSIS OF PHRASEOLOGICAL UNITS EXPRESSING BODY POSTURE AND MOVEMENT IN FRENCH

Doliyeva Laylo Buriboyevna

Samarkand State Institute of Foreign Languages, Associate Professor, (PhD).

Abstract.

The article analyzes French phraseological units expressing body posture and movement based on the taxonomy of nonverbal semiotics. The phraseological units are classified into four semantic zones according to their somatic components and into six microfields based on their pragmatic-semantic similarity. The findings reveal the predominance of the leg-knee and head-face zones, as well as the presence of opposing meanings within a single somatic component.

Keywords: kinesics, body posture, body movement, somatic phraseological unit, nonverbal semiotics, French language, cognitive semantics, proxemics.

Kirish. Inson muloqotining og'zaki bo'lmagan qatlami — imo-ishoralar, mimika, tana holati, qad-qomat harakatlari — nutqiy faoliyat bilan uzviy bog'liq holda namoyon bo'ladi. Til tarixi davomida bunday noverbal belgilarning bir qismi erkin tavsif holatidan chiqib, turg'un frazeologik birliklarga aylangan: real tana harakati yoki holatining obrazi til xotirasida "muzlab" qolgan va jismoniy harakat sodir bo'lmaganda ham tegishli ma'noni ifodalashda qo'llanilmoqda.

Fransuz tilidagi tana a'zolarining holati va harakatini bildiruvchi frazeologizmlar (avoir la tête haute, courber le dos, se mettre à genoux, tourner le dos à qn) inson ichki holatining — g'urur, itoat, qo'rquv, befarqlik, iltijo, betoqatlikning — tashqi ifodasini lisoniy shaklda saqlaydi. Shu bois ularni o'rganish tilshunoslik, semiotika va kognitiv tilshunoslik tutashgan nuqtada turadi.

G. Ye. Kreydlin ishlab chiqqan noverbal semiotika taksonomiyasiga ko'ra, kinesika doirasida mimika (yuz mushaklari harakati), jestika (asosan qo'l va barmoqlar harakati), tana holati (tananing statik fazoviy holati) va tana harakati (butun tananing dinamik harakatlari) kod-tizimlari farqlanadi [9; 32–33.]. Aynan shu farqlash tadqiqotning metodologik tayanchidir: material bo'lgan frazeologizmlar boshning tutilishi, gavdaning egilishi, qo'l-oyoqlarning holati va harakatiga asoslanadi. Burun holatiga ishora qiluvchi ba'zi birliklar (baisser le nez, lever le nez) mimika va bosh holati chegarasida turadi; ular butun boshning fazoviy holatini bildiruvchi birlik sifatida tana harakati va holati tarkibiga kiritilgan.

"Tana harakati" atamasi matnda ikki darajada qo'llanadi: keng ma'noda — mimika va jestikadan tashqari barcha kinesik ko'rinishlarni (statik holatlarni ham) qamrab oluvchi umumlashtiruvchi tushuncha sifatida; tor ma'noda — faqat

dinamik-jarayonli harakat sifatida, tana holatiga (statik-natijaviy tur) qarama-qarshi qo'yilgan holda.

Tana holati — tananing fazodagi statik konfiguratsiyasi bo'lib, u kommunikativ jarayonda uch vazifani bajaradi:

1. Tana a'zolarining ma'lum nuqtada qotib turishini ifodalaydi (rester comme une bûche);

2. Ruhiy holatni — bo'ysunish, kibr, befarqlikni — statik shaklda turg'unlashtiradi (se tenir droit — qat'iyat, courber le dos — bo'ysunish);

3. Proksemik munosabatni belgilaydi (tourner le dos à qn — munosabatni uzish yoki mensimaslik).

Tana harakati va tana holati bir-biridan uzilmagan: harakat — dinamik jarayon, holat esa shu jarayonning statik nuqtasidir. Masalan, tomber à genoux (birdan tiz cho'kish) — harakat, se mettre à genoux (tiz cho'kib turish) esa holatdir. Nutqiy akt mazmuni lisoniy va nolisoniy xususiyatlar umumlashmasidan tashkil topishi sababli [11; 81.] ikkala shakl yaxlit kinesik-kommunikativ kontinuum sifatida, yagona tahlil obyekti tarzida qoraladi.

Ye. M. Vereshchagin va V. G. Kostomarov imo-ishora va tana harakatlarining so'z bilan ifodalanishini "somatik iboralar" deb nomlab, ularning vaqt o'tishi bilan turg'unlashish jarayonini, ya'ni erkin birikmadan turg'un birlikka aylanishini asoslab beradi [7; 166.]. Fransuz tilidagi tana holati va harakatiga oid frazeologizmlar dastlab erkin tana harakati tavsifi bo'lgan, keyinchalik til tizimida "qotib qolgan" birliklardir.

E. Sepirning fikricha, jamiyatdagi xulq-atvorning ongsiz naqshlanishi har bir madaniyatda o'ziga xos qonuniyatlarga bo'ysunadi [6; 4.]. Shunday ekan, frazeologik birlik ortidagi tana harakati tasodifiy emas, muayyan xalq mentaliteti tomonidan "dasturlashtirilgan"dir. P. Giro frazeologik birikmalarning katta qismi obrazli asosga ega ekanini, ammo bu ichki forma vaqt o'tishi bilan anglashilmay qolishi mumkinligini qayd etadi [3; 7.]. Masalan, faire le dos rond dastlab mushukning xavf oldida orqasini do'ng qilishi tasviriga asoslangan, hozir esa avtomatik tarzda "bo'ysunish, tan berish" ma'nosida qo'llanadi.

Sh. Rahmatullayev frazeologik birlikni ma'no jihatdan yaxlitlangan, nutqda tayyor holda qo'llanadigan barqaror birikma sifatida ta'riflaydi [5; 7.]. Somatik frazeologizmlarda esa somatik komponent (tête, bras, jambe, dos) birlamchi denotativ ma'nosini to'liq yo'qotmaydi, balki metaforik ko'chish orqali ikkilamchi — frazeologik ma'noni hosil qiladi; ichki forma (tana harakati obrazi) va frazeologik ma'no (psixik-emotsional holat) o'rtasidagi bog'liqlik shaffofroq bo'ladi. A. Mamatov frazeologik ma'noning shakllanishida "obrazli asos" va "baholovchi-ekspressiv komponent"ning birligini ta'kidlaydi [10; 52.]; tana harakati vizual idrok etilgani uchun bu ikki jihat somatik frazeologizmlarda eng yorqin namoyon bo'ladi.

Yu. A. Karpova noverbal vositalarning muloqot ishtirokchilari munosabatini ifodalashdagi, bayonot mazmunini aniqlashtirishdagi rolini ko'rsatadi [8; 76.]. Semiotik nuqtayi nazardan somatik frazeologizmlar ikkinchi darajali modellashtirish tizimining namunasidir: birlamchi kinesik belgi (real harakat) ikkilamchi lisoniy belgiga (frazeologizm) aylanadi. O. Turmuhamedovanning ta'kidlashicha, qo'rquv yoki kuchli hayajonda yuzaga keladigan reaksiyalar (qaltirash, qotib qolish) ongli nazorat ostida bo'lmaydi [12; 4.]; shu sababli tomber raide, être là comme une souche kabi birliklarning semantikasida "beixtiyorlik" semasi doimiy mavjud.

Shunga ko'ra, ikki semiotik tur farqlanadi:

a) Ixtiyoriy-ijtimoiy harakatlar asosidagi frazeologizmlar, ya'ni madaniy kelishuvga asoslangan harakatlar (hocher la tête);

b) Beixtiyoriy-fiziologik reaksiyalar asosidagi frazeologizmlar, ya'ni insonning tabiiy, ko'pincha universal reaksiyalari (faire un bond en arrière).

56 ta frazeologizm tarkibidagi somatik komponentga ko'ra to'rtta semantik-tematik zonaga ajratildi. Birinchi bosqichda yetakchi mezon sifatida somatik komponent (bosh, qo'l, tana, oyoq) olindi; ko'p komponentli birliklarda (couper bras et jambes à qn) frazeologik ma'noning semantik markazini tashkil etuvchi dominant komponent hisobga olindi. Ikkinchi bosqichda mikromaydon darajasida pragmatik-semantik yaqinlik (bir xil kommunikativ funksiya yoki konnotativ yo'nalish) mezon bo'ldi. Ikki mezonning mustaqil qo'llanishi ayrim birliklarning turli darajalarda qayta uchrashiga olib keladi; bu xato emas, ko'p qatlamli semantik tabiatning natijasidir. Natijalar 1-jadvalda berilgan (jadvalda har bir zonadan tipik misollar keltirildi).

1-jadval. Frazeologizmlarning semantik zonalar bo'yicha taqsimoti

Zona	Somatik komponent	Soni	Misollar	Semantik dominant
Bosh-yuz	tête, nez, cou	17	<i>avoir la tête haute</i> — boshini baland tutmoq; <i>baisser la tête</i> — boshni egmoq; <i>hocher la tête</i> — bosh chayqamoq; <i>tourner la tête</i> — yuz o'girmoq; <i>lever le nez</i> — burnini ko'tarmoq; <i>tendre le cou</i> — bo'ynini cho'zmoq; <i>perdre la tête</i> — hushini yo'qotmoq	mag'rurlik/itoat, rozilik/rad, hayronlik

Zona	Somatik komponent	Soni	Misollar	Semantik dominant
Qo'l-yelka	bras, épaules	5	<i>hausser les épaules</i> — yelka qisish; <i>se croiser les bras</i> — qo'l qovushtirish; <i>baisser les bras</i> — taslim bo'lish; <i>tomber dans les bras de qn</i> — quchog'iga yiqilmoq; <i>couper bras et jambes à qn</i> — ojiz qoldirmoq	befarqlik, ishonch, umidsizlik
Tana-orqa	dos, corps	15	<i>courber le dos</i> — belini bukmoq; <i>faire le gros dos</i> — belini shishirmoq; <i>tourner le dos à qn</i> — orqasini o'girmoq; <i>tomber raide</i> — qotib yiqilmoq; <i>faire le mort</i> — o'likdek yotmoq; <i>bomber le torse</i> — ko'krak kerib turmoq; <i>se mettre à plat ventre</i> — yuzi bilan yerga yotmoq	bo'ysunish, qat'iyat, qotib qolish
Oyoq-tizza	jambes, genoux, pieds, talons	19	<i>se mettre à genoux</i> — tiz cho'kmoq; <i>faire un pas en arrière</i> — orqaga qadam tashlamoq; <i>taper du pied</i> — yer deysinmoq; <i>faire les cent pas</i> — u yoqdan-bu yoqqa yurmoq; <i>prendre ses jambes à son cou</i> — oyoqqa qo'yib qochmoq; <i>marcher à pas de loup</i> — bildirmay yurmoq; <i>entraîner les pieds</i> — oyoqlarini sudrab yurmoq	qochish, iltijo, toqatsizlik, rad etish

Eng sermahsul qism oyoq-tizza (19 birlik) va bosh-yuz (17 birlik) zonalariga to'g'ri keladi. Kognitiv nuqtayi nazardan bosh — insonning intellektual-irodaviy markazi, oyoqlar esa fazoviy harakatni, demak, vaziyatga munosabatni (yaqinlashish/uzoqlashish, qarshilik/bo'ysunish) ifodalovchi eng faol a'zolaridir. J. Kalbris pastlik/balandlik, orqaga/oldinga kabi fazoviy simvolik o'qlarning G'arb lingvomadaniyatida abstrakt tushunchalarni ifodalash uchun izchil qo'llanishini asoslagan [1; 156.]; bosh va oyoqlarning harakati shu o'qlar bo'ylab ijtimoiy-psixologik ma'nolarni "kodlashtirish" uchun eng qulay manbadir.

Bosh-yuz zonasi (17 birlik) semantik jihatdan eng xilma-xil zonadir: G. Kreydlin ta'kidlashicha, bosh insonning ijtimoiy-ramziy "markazi" sifatida idrok etiladi [9; 32–33.]. To'rt mikroguruh farqlanadi.

a) Vertikal o'q mikroguruhi: *avoir la tête haute* (g'urur), *baisser la tête*, *pencher la tête*, *courber la tête* (bo'ysunish, kamtarlik); unga yaqin *reentrer la tête dans les épaules* beixtiyor himoya reaksiyasini bildiradi.

b) Konvensional-binar signal mikroguruhi: *hocher la tête*, *hocher la tête de haut en bas*, *secouer la tête* — rozilik va rad etishning ikkilik kodi.

c) E'tibor-yo'naltirish mikroguruhi: *tourner la tête*, *détourner la tête*, *tendre le cou*, *lever le nez* — diqqat yoki, aksincha, mensimaslik.

d) Mental-intellektual mikroguruh: *perdre la tête*, *se casser la tête*; bunda *tête* kuzatiladigan harakatni emas, ichki aqliy jarayonni bildiradi, shu bois bu birliklar tana harakati doirasida periferik hodisa hisoblanadi. Zonadagi 17 birlikning 12 tasi salbiy yoki neytral-salbiy konnotatsiyaga ega.

Qo'l-yelka zonasi (5 birlik) miqdoran eng kichik: qo'l va barmoqlarning aksariyat ekspressiv harakatlari jestika kod-tizimiga mansub bo'lib, bu yerda faqat butun qo'l yoki yelkaning yaxlit harakatlari qoladi. To'rt birlik (*hausser les épaules*, *se croiser les bras*, *couper bras et jambes à qn*, *baisser les bras*) befarqlik, ojizlantirish, umidsizlik kabi distansiyalovchi ma'noni, faqat bittasi (*tomber dans les bras de qn*) yaqinlashtiruvchi ma'noni (ishonch) bildiradi. Zona tananing "chegara belgilovchi" a'zolaridan iborat: *se croiser les bras* chegarani "yopadi", *tomber dans les bras* esa "ochadi". Bu proksemik chegara boshqaruvining lisoniy in'ikosidir.

Tana-orqa zonasi (15 birlik) eng geterogen zona bo'lib, ikki pragmatik kichik guruhni birlashtiradi.

a) Statik—"qotib qolgan" holat: *être là comme une souche*, *rester comme une bûche*, *faire le mort*, *tomber raide* — kuchli hayajon yoki qo'rquvdagi beixtiyor reaksiya.

b) Bel-orqaning egilish darajasi: *courber le dos* va *faire le dos rond* passiv bo'ysunishni, *faire le gros dos* esa mushukning xavf oldida orqasini shishirishiga asoslanib, tahdidga tayyorlikni bildiradi.

Bu etologik obraz Ch. Darvin ko'rsatgan inson va hayvon ifodali holatlarining umumiy evolyutsion asosini aks ettiradi [2; 52–58.]. Shunday qilib, bitta somatik komponent (*dos*) ikki qarama-qarshi — passivlik va tajovuzkor tayyorgarlik — ma'noni ifodalaydi; shunga o'xshash holat *bomber le torse* birligida ham kuzatiladi. Qolgan birliklar tananing fazoviy holatini o'zgartiruvchi o'tish harakatlarini bildiradi; ular orasida *tourner le dos à qn* ko'z aloqasining uzilishi va tananing "yopilishi" orqali ochiq mensimaslikni ifodalovchi kuchli ijtimoiy signaldir.

Oyoq-tizza zonasi (19 birlik) eng sarmahsul zona bo'lib, to'rt mikrogruhga bo'linadi.

a) Harakat tarzini bildiruvchi guruh (*marcher à pas de loup, marcher à tâtons, traîner les pieds*) harakatning o'zini emas, uning qanday bajarilishini (*yashirincha, ishonchsiz, istaksiz*) tavsiflaydi.

b) Himoya-reaktiv guruh (*faire un bond en arrière, faire un pas en arrière, faire un pas de côté, donner un coup de pied, tourner les talons*) tahdidga nisbatan masofani oshirish, faol qarshilik yoki munosabatni uzishni ifodalaydi.

c) Tizza mikrogruhi (submissiya-iltijo) semantik jihatdan sinonimik bo'lsa-da, aspektual jihatdan farqlanadi: *fléchir les genoux* — tayyorlik, *plier les genoux* — nazoratli bukilish, *se mettre à genoux* — ongli iltijo yoki ibodat, *tomber à genoux* — hissiy zarba ostidagi beixtiyor tiz cho'kish. Bu fransuz somatik frazeologiyasining yuqori aspektual differentsiatsiyasini ko'rsatadi.

d) Betoqatlik-ritmik guruh (*taper du pied, piétiner sur place, faire les cent pas*) takrorlanuvchi harakat orqali ichki taranglikni ikonik tarzda modellashtiradi.

Zonadagi 19 birlikning 16 tasi masofa boshqaruvi (yaqinlashish/uzoqlashish) semantikasi bilan bog'liq. E. Xollning proksemika nazariyasidagi fazoviy-ijtimoiy masofa tushunchasi [4; 113–129.] aynan shu zonada eng izchil aks etgan: oyoqlar insonning fazodagi joylashuvini bevosita o'zgartiruvchi a'zo sifatida proksemik munosabatlarning asosiy kinesik vositasidir.

Semantik dominantlarga ko'ra birliklar olti mikromaydonga guruhlanadi (2-jadval). Zonaviy tasnif somatik komponentga, mikromaydon tasnifi esa pragmatik-semantik ma'noga asoslangani uchun ayrim birliklar (masalan, *tomber à genoux*) ikkala tizimda uchrashi mumkin; bu tasniflar bir-birini istisno etmaydi, balki to'ldiradi.

2-jadval. Semantik mikromaydonlar

Mikromaydon	Frazeologik birliklar (misol)	Ma'no
Mag'rurlik – itoat	<i>avoir la tête haute, baisser la tête, faire le dos rond, bomber le torse</i>	g'urur, bo'ysunish
Rozilik – rad etish	<i>hocher la tête de haut en bas, secouer la tête</i>	bosh irg'ash, norozilik
E'tibor – befarqlik	<i>tendre le cou, hausser les épaules, se croiser les bras, tourner les talons</i>	qiziqish, mensimaslik
Qo'rquv – jasorat	<i>faire un bond en arrière, prendre ses jambes à son cou, se tenir droit</i>	chekinish, qochish, qat'iyat
Faollik – passivlik	<i>piétiner sur place, taper du pied, faire le mort, être là comme une souche</i>	betoqatlik, qotib qolish
Iltijo – taslim bo'lish	<i>tomber à genoux, se jeter à terre, se mettre à plat ventre</i>	iltijo, mutlaq taslimchilik

Jadvaldan ko'rinadiki, mikromaydonlarning aksariyati qutbli (binar) tuzilishga ega: mag'rurlik-itoat, rozilik-rad etish, qo'rquv-jasorat kabi juftliklar tana harakatining ijtimoiy-psixologik qarama-qarshiliklarni modellashtirishini ko'rsatadi. Ayni paytda "faollik-passivlik" mikromaydonida ritmik-faol (*taper du pied, faire les cent pas*) va statik-passiv (*faire le mort, tomber raide*) birliklar yonma-yon turadi: ikkala holda ham ichki taranglik mavjud, ammo u tashqi tomondan qarama-qarshi shakllarda namoyon bo'ladi. Bu fransuz tilida bir xil emotsional holatning turli kinesik obrazlar orqali lisoniylashtirilishini ko'rsatadi.

Bunday tasnif somatik frazeologizmlarning tasodifiy to'plam emas, tana tajribasining tuzilgan kognitiv xaritasi ekanini ko'rsatadi.

Fransuz tilidagi somatik frazeologizmlar inson tana tajribasining kognitiv jihatdan tizimlashtirilgan, madaniy shartlangan "xaritasi"dir; unda bosh (intellektual-irodaviy markaz) va oyoqlar (fazoviy munosabat vositasi) eng sarmahsul manba sifatida namoyon bo'ladi. Tadqiqot quyidagi umumlasmalarga olib keladi:

1. Frazeologizmlar ortida real, kuzatiladigan tana harakati yotadi; vaqt o'tishi bilan u ikkilamchi modellashtirish tizimi sifatida lisoniy belgiga aylanib, "qotib qolgan" holda saqlanadi. Bu birliklar tilning "jonli xotirasi"dir.

2. Tana a'zolarining "semantik tengsizligi" aniqlandi: bosh aql-idrok, iroda va ijtimoiy qadr-qimmat markazi sifatida, oyoq-tizza zonasi esa fazoviy-proksemik munosabatlarning asosiy ifodachisi sifatida ustunlik qiladi.

3. Bitta somatik komponent (masalan, dos) bir-biriga qarama-qarshi ikki pragmatik ma'noni — bo'ysunish va tahdidga tayyorgarlikni — ifodalashi mumkin; bu tana harakati frazeologizmlarining kontekstga bog'liq, polisemantik tabiatini ko'rsatadi.

4. Ixtiyoriy-ijtimoiy harakatlar ijtimoiy-madaniy "kelishuv"ga, beixtiyoriy-fiziologik reaksiyalar esa umumbashariy biologik dasturga asoslanadi; ularning konnotativ tabiati va pragmatik xulq-atvori farq qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- Calbris G. The Semiotics of French Gestures. – Bloomington: Indiana University Press, 1990. – 260 p. – ISBN: 978-0-253-31297-6. – URL: <https://iupress.org/9780253312976/the-semiotics-of-french-gestures/>.
- Darwin C. The Expression of the Emotions in Man and Animals. – London: John Murray, 1872. – 374 p. – URL: <https://wellcomecollection.org/works/f83m56bw>.

3. Guiraud P. Les locutions françaises. – Paris: Presses Universitaires de France, 1961. – 122 p. – (Que sais-je?; № 903). – URL: <https://dictionnaires-lt2d.idhn.etis-lab.fr/item/332>.
4. Hall E. T. The Hidden Dimension. – Garden City, N. Y.: Doubleday, 1966. – 217 p. – URL: https://openlibrary.org/books/OL16275432M/The_hidden_dimension.
5. Rahmatullayev Sh., Mahmudov N., Xolmanova Z., O'razova I., Rixsiyeva K. O'zbek tili frazeologik lug'ati. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2022. – 636 b. – URL: <https://book.iiu.uz/books/ozbek-tili-frazeologik-lugati-19113>.
6. Sapir E. The Unconscious Patterning of Behavior in Society // Selected Writings of Edward Sapir in Language, Culture and Personality / ed. by D. G. Mandelbaum. – Berkeley; Los Angeles: University of California Press, 1949. – URL: <https://archive.org/details/selectedwritingsofedsapir>.
7. Верецагин Е. М., Костомаров В. Г. Язык и культура: лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного: методическое руководство. – 4-е изд., перераб. и доп. – Москва: Русский язык, 1990. – 246 с. – ISBN: 5-200-01076-4. – URL: <https://search.rsl.ru/ru/record/01001548147>.
8. Карпова Ю. А. Средства выражения эмотивно-эмпатийного взаимодействия в условиях речевого общения // Вестник Пермского университета. Российская и зарубежная филология. – 2011. – Вып. 4 (16). – С. 73–78. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sredstva-vyrazheniya-emotivno-empatiynogo-vzaimodeystviya-v-usloviyah-rechevogo-obscheniya>.
9. Крейдлин Г. Е. Невербальная семиотика: язык тела и естественный язык. – Москва: Новое литературное обозрение, 2002. – 581 с. – ISBN: 5-86793-194-3. – URL: <https://search.rsl.ru/ru/record/01000984050>.
10. Mamatov A. E. O'zbek tili frazeologiyasi. – Toshkent, 2019. – 266 b.
11. : monografiya. – Toshkent, 2008. – 318 b. – URL: <https://www.scribd.com/document/575012809/Pragmalingvistika-Sh-safarov>.
12. Turmuhamedova O. Ong osti sirlari. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2017. – 64 b.